

Posudek na disertační práci J. Bičovského „Intuice srovnávací metody“

Disertační práce J. Bičovského se zabývá problémy metod historické a srovnávací lingvistiky. Klade si za cíl shrnout, jednak co je metodami historické lingvistiky vůbec dosažitelné, jednak jakých chyb se v aplikaci těchto metod dopouštíme.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, z nichž nejrozsáhlejší je kapitola první (str. 8-81), nazvaná poněkud nešťastně „Úvod“ (tento titul odpovídá spíše jen úvodu ke kap. 1 spolu s podkapitolou 1.1, další podkapitoly 1.2-1.6 by si zasloužily konkrétnější nadřazený titul). V ní nejprve autor vysvětluje, co míní termínem *intuice* použitým v názvu práce, a i dále pak postupuje v zásadě metodou vymezování pojmů a kritiky zavedených termínů (*diachronní × historická lingvistika, rekonstrukce, hláskový zákon, jazyk, jazyková změna, analogie* ad.), což jej vede k obecnějším úvahám o metodě. Autorovo úsilí o nápravu metajazyka má smysl, neboť je nepochybné, že to, nakolik je přesný a výstižný, zpětně ovlivňuje samotné bádání o jazyce. A přestože je zřejmě naděje na nahrazení po staletí užívaných termínů jinými spíše malá (ostatně sám autor dále ve své práci např. termín *změna* běžně používá), neškodí si stále připomínat skutečnou podstatu konceptu *hláskového zákona, jazykové změny* apod., bez ohledu na běžný význam samotných slov „zákon“ či „změna“. (Podobných tradičních chybných termínů najdeme – asi ve vědě obecně – mnoho: latinské „perfektum“ není perfektum, participium „prézentu“ není participium prézentu apod.)

Jedna drobná terminologická poznámka: Domnívám se, že autor nezachází správně s termínem *filolog, filologický*... (např. str. 55) – zřejmě má na mysli historicky orientovaný lingvista pracující v rámci jednoho jazyka?

Zvláštní postoj autor zaujímá k termínu *analogie*. Tvrdí: „Tradičně zavedená intuice týkající se tzv. paradigmatického vyrovnání ... spatřuje v paradigmatickém vyrovnávání analogii s jiným, již známým procesem či situací.“ Troufám si říct, že tradičně zavedená intuice je zde zcela opačná, tedy chápe – naprosto přirozeně – vyrovnání v rámci paradigmatu čistě jako připodobnění jednoho jeho členu k druhému, zcela bez ohledu na jakékoli jiné typy množin, v nichž může docházet rovněž k nějakému připodobňování jejich členů navzájem. *Analogie* je v historické lingvistice zcela jistě chybně používaný termín; obecně vzato termín *analogie* znamená „shodnost vlastností mezi netotožnými předměty“, tedy skutečně „vztah vztahů“, v historické lingvistice se však zkrátka často používá chybně jako „připodobnění jednoho členu množiny k druhému“. Vyvozovat závěry jako citovaný Garret („pokud je paradigmatické vyrovnání změnou analogickou ..., jedná se nutně o připodobnění vztahu...“) je stejně nesmyslná argumentace jako říci, že lat. tvar *pepigī* musí mít rezultativní význam, protože se přece jmenuje perfektum. Je ovšem nutno dodat, že celý předmětný odstavec je formulován poněkud nesrozumitelně a není zcela jasné, zda autor sám s Garretem souhlasí, anebo právě jeho argumentaci chápe jako „příklad chybně uplatněné intuice o analogii“ (v takovém případě bych ovšem nemluvila o intuici).

J. Bičovský vyjadřuje na str. 51 svůj dojem, že k analogii (v běžném „historickolingvistickém“ smyslu) „je v prostředí praktické HL často přistupováno s podezřením, nejeden lingvista raději stanoví *ad hoc* hláskové pravidlo...“. Moje zkušenost je zcela opačná (čímž zřejmě autora v jeho pocitu jen utvrdím). Domnívám se, že neexistuje lingvista, který by neuznával analogii jako jeden ze základních principů; existují však kritici zneužívání analogie, což není nic jiného než kritika chybného zacházení s konceptem hláskového zákona (v tomto smyslu také chápu citát Morpurgo-Daviesové v pozn. 78).

Jako ne zcela přesvědčivou hodnotím argumentaci autora v podkapitole 1.4.4 pojednávající o povaze rekonstruovaného prajazyka. J. Bičovský patří k radikálním zastáncům nutnosti pohlížet na rekonstruovaný prajazyk jako na realistický jazyk. Naprosto sdílím autorovo přesvědčení o tom, že rekonstrukce vývoje musí být foneticky realistická. Nesouhlasím však s jeho odsudkem „formalistického“ přístupu k rekonstrukci obecně, jehož cílem je, jak trefně říká, rekonstrukce vztahů mezi jazyky, jakýsi „překladač“. Nepovažuji dokonce ani za nijak paradoxní, že se mnoho autorů, kteří se hlásí ke zmíněnému formalismu, ve skutečnosti snaží objasnit „reálný vývoj jazykové větve až k jazyku, z něž všechny vzešly“ (str. 55) – domnívám se, že tato dvě stanoviska ve skutečnosti vůbec nejsou v rozporu, a ostatně sám autor nakonec (po radikálních odsudcích „formalismu“ jako „intelektuální rezignace“, str. 58) uznává, že obě stanoviska jsou spíše otázkou různých stadií rekonstrukce, tedy různě formulovaného cíle, nikoli lepší a horší verzí téhož.

Již v první teoreticky zaměřené kapitole se projevuje, kde je dle mého názoru největší síla J. Bičovského: poučenost v teoretické fonetice, mezi historickými lingvisty spíše výjimečná, dává značnou váhu jeho výkladům hláskových změn. Podkapitola pojednávající o fonoklinech (1.5.4) patří k nejzdařilejším z celé práce. Vypracování diachronní typologie pro oblast vývoje hláskových systémů je bezpochyby deziderátum a může být pro autora dalším, dlouhodobým programem. Zejména na této rovině setrvává pak i v kapitole druhé (str. 82-111), věnované speciálně metodě vnitřní rekonstrukce, a třetí (str. 112-139), věnované srovnávací metodě. V obou kapitolách J. Bičovský přesvědčivě ukazuje teoretické otázky, rozpracované již v první kapitole, konkrétněji na několika „případových studiích“, které odkazují zčásti již k jeho dřívějším odborným pracím. Stručná závěrečná čtvrtá kapitola (str. 140-146) pak přináší srozumitelný souhrn v předchozích kapitolách detailně vyargumentovaných rozdílů mezi dvěma přístupy k rekonstrukci: „tradičním“ a (autorem navrhovaným) „realistickým, biologizujícím“.

Text je, zejména v první kapitole, protkán mnoha úvahami spadajícími do oblasti kognitivní lingvistiky a biolingvistiky, které jsou zcela mimo moji kompetenci, a proto se k nim nemůžu relevantně vyjadřovat.

Metodické úvahy tohoto typu jsou zcela nepochybně užitečné – ostatně posuzovatelka sama je důkazem pravdivosti autorových slov o tom, že si badatelé většinou explicitně metodické problémy neuvědomují a řídí se čistou intuicí. Jako téma disertační práce je toto pojednání sice snad trochu nezvyklé, nicméně přijatelné a autor je k němu dobře disponován. Jeho argumentace bývá přesvědčivá, úsudek originální. Bibliografie je nesmírně obsáhlá, autor cituje velice poctivě své inspirační zdroje, hodnotí je kriticky, ale konstruktivně. Projevuje hluboký zájem o svůj obor, a nakolik mohu posoudit, bezpečnou orientaci v něm.

Spíše než že bych nesouhlasila s autorem v jednotlivostech, vytkla bych práci chyby obecnějšího rázu. Jako ne příliš vhodné se mi jeví rozvržení práce do kapitol. Sám autor na s. 78 uvádí, že metodu vnitřní rekonstrukce (kap. 2) a srovnávací metodu (kap. 3) nelze v praxi dost dobře oddělit. Stejně tak autorem proklamované (str. 13n.) oddělení „teoretických problémů diachronní lingvistiky ve vazbě na rekonstrukci“, které mají být obsahem kap. 1, a problémů lingvistiky historicko-srovnávací v kap. 2 a 3 způsobuje, že mnohé myšlenky se nezbytně opakují. Čtenář se ne vždy dobře orientuje a chápe důvod zařazení jednotlivých odstavců/podkapitol do té které podkapitoly/kapitoly. Místy poněkud rušivý je autorův beletristický styl, nejen ve verbální, ale i myšlenkové rovině, kdy se autor nechává unést k úvahám mimo rámec kapitoly. Textu jako by

chybělo jakési závěrečné přehlednutí, které by odstranilo určité nešvary obsahového rázu (např. používání termínu „klin“ dříve, než je v textu definován), ale zejména formálního rázu (existuje např. podkapitola 1.3.1, ale už nikoli 1.3.2; překlepy; nekonzistentní pravopis přejatých slov; bezpočet prohřešků proti pravidlům o kladení čárek v češtině).

Práci nicméně považuji za celkově velmi zajímavou a přínosnou a doporučuji ji k obhajobě. Měla-li by být vydána, pak bych doporučovala její převedení do angličtiny (které bude přes nesporně mimořádnou jazykovou kompetenci autora, domnívám se, dosti komplikované), přeuspořádání či možná obsahové zúžení – omezení na otázky, v jejichž řešení je autor nejsilnější, tedy na teorii hláskových změn. Osobně navíc považuji za ilustrativnější, vychází-li práce z řešení konkrétních problémů a na jejich základě se probírají metodické otázky, než naopak, nicméně oba postupy jsou samozřejmě možné.

V Praze 2. února 2011